

ALS EEN OPGEBRANDE KAARS
4.48 PSYCHOSIS DOOR HOLLANDIA

Hoeveel emotie laat je toe als je een psychotisch personage op scène plaatst? Hoeveel haat, verdriet of weemoed verdraagt een stuk waarin de taal niet langer baat, en van interrelationele communicatie nauwelijks nog sprake is? Het is zoeken naar een uiterst delicaat evenwicht tussen een volledig in zichzelf teruggetrokken persoonlijkheid en een sterker in de verf gezette theatraliteit door een meer gevoelsgeladen acteerprestatie. De vraag kan ook anders gesteld worden: hoezeer is het personage nog betrokken op de buitenwereld (en elke emotie is een uiting van die betrokkenheid), of hoe dichtgemetseld is de muur die hij rond zich heeft opgetrokken?

4.48 Psychosis, de laatste theatertekst van Sarah Kane voor zij in 1999 zelfmoord pleegde, laat zo'n personage aan het woord. Althans, als we ervan uitgaan dat het om één personage gaat, want de structuur van de tekst sluit aan bij de inhoud die geëvoceerd wordt; verschillen verdwijnen, onderscheid vervaagt in het hoofd van de psychoticus. De weg naar ongedifferentieerde waanzin ziet zich weerspiegeld in de vormelijke aspecten van de theatertekst. Die is niet ingedeeld in hoofd- en neventekst, in logisch opgebouwde dialogen of monologen, maar is een aaneenschakeling en vervloeiing van de meest uiteenlopende discoursen. Kanes stuk beschrijft niet zozeer, maar evoceert de laatste fase in de geest van een door psychose getormenteerde zelfmoordenaar.

In deze voorstelling is gekozen voor een zuivere monoloog. De jonge regisseur Olivier Provily en actrice Nanette Edens hebben zich met dit stuk aan een aartsmoeilijke opdracht gewaagd, maar brengen het er aardig vanaf. Ondanks de momenten dat de juiste zeggingswijze niet gevonden lijkt te worden en de tekst met de actrice aan de haal gaat, weet deze bewerking toch te boeien, en ons nogmaals te wijzen op de rijkdom van Sarah Kanes poëtische tekst.

Die tekst wordt uitgekleed en gevild tot een schamel geraamte. De roofofbouw op de taal is een radicale afrekening met wat Iris Murdoch de 'consolations of form' noemde. De taal als vormgevende structuur voldoet niet langer, waardoor het geen verbazing hoeft te wekken dat *4.48 Psychosis* begint met "a very long silence" (205). Dit stuk beschrijft het proces van een zelfmoordenaar die zichzelf via de ontmanteling van de taal vernietigt. Deze persona kerft meedogenloos in de talige huid die haar bijeenhoudt. Als toeschouwer zijn we getuige van het failliet van de taal, van het failliet van het woord. "I had a night in which everything was revealed to me. / How can I speak again?" (205) vraagt de persona zich al op

de eerste pagina af. Welk nut heeft het nog een realiteit te wauwelen waarvan we weten dat zij eerder verhuult dan onthult?

Provily zorgt in elk geval voor een minder ingehouden acteerstijl dan Claude Régy bijvoorbeeld in zijn gevierde voorstelling van het stuk met Isabelle Huppert.¹ Waar Huppert de hele voorstelling lang op scène stond met een uitgestreken gezicht, elk woord bijna gemechaniseerd, gunt Nanette Edens zich in de bewerking van Provily meer momenten van emotionele beladenheid. Een enkele woede-uitbarsting over het besef dat haar geliefde niet bestaat, een huilbui, een glimlachje ook wel eens, af en toe.

Toch zijn de gelijkenissen tussen Huppert en Edens treffender dan de verschillen. Edens mocht dan al voor aanvang van de voorstelling de scène van links naar rechts en terug afdweilen, tijdens de voorstelling blijft zij net als Huppert op dezelfde halve vierkante meter staan. Met de armen gunt zij zichzelf iets meer bewegingsvrijheid en het vestje wordt eens uitgespeeld. Tijdens de dialoogfragmenten tussen patiënt en dokter steekt Edens de handen in de lucht, en speelt haar rechterhand de arts, dan neemt haar linker de lijnen van de patiënt voor haar rekening. Het zijn begrijpelijke pogingen om de monotonie met minieme lichamelijke beweging enigszins te doorbreken, maar doordat ze nogal Kermit-achtig overkomen misschien toch niet echt wenselijk.

Het publiek gaat zitten op de tonen van Elvis Presleys metatheatrale *Are You Lonesome Tonight?*, muziek die bij het doven van de zaallichten misschien niet toevallig eindigt op de lijn 'Now the stage is bare and I'm standing there / With emptiness all around'. Gevolgd door een oeverloos lange stilte; Edens staat daar, het publiek zit daar, minuten en minuten lang. Het zet meteen ook de toon voor het ritme waarmee de tekst naar voren gebracht wordt. Dat is beduidend trager dan in de bewerking van Régy.

De scène is inderdaad naakt en leeg, op die ene leuze na die met aaneengeregen gloeilampjes op de achterwand van de scène is geschreven: Geen bloemen / geen decor. De referentie naar het begrafenisritueel beklemtoont de morbide, suïcidale uitkomst van het stuk, en duidt ook op de afwezigheid van alle decorum in het stuk. De tekst zowel als de opvoering is van alle opsmuk ontdaan. Tezelfdertijd echter theatraliseert de verwijzing naar de naakte scène die gedachte. De kitscherige kerstverlichting van het motto werkt de zwarte humor ervan in de hand, zeker wanneer die het gaandeweg laat afweten. Halfweg het stuk floepen de meeste lampen uit, en is enkel 'decor' nog opgelicht. Ook die lichtjes verbleken, om even later net zogoed uit te gaan. Wat rest is een stille herinnering aan

een vergane glorie, de restanten van een snackbar of bordeel dat al jaren leeg staat. De gedoofde verlichting werpt een zwartgeblakerde schaduw op de muur erachter: een treffend beeld dat de uitzichtloosheid, de somberheid, de melancholie, de gesmoorde toekomst omvat. De lampions symboliseren de geestesgesteldheid van het personage, dat zich in de loop van het stuk almaar verder verwijderd van haar omgevingswereld. “Kijk hoe ik verdwijn,” prevelt zij op het einde een aantal keer; ook de taal dooft uit als een opgebrande kaars.

Het spel van schaduwen wordt overigens verder gezet om de thematiek van het stuk te ensceneren. Aan het woord is een vrouw die onmogelijk met de kloof tussen lichaam en geest kan leven. Het is dit gebrek aan eenheid dat haar tot wanhoop en zelfmoord drijft. Door belichting vanuit twee verschillende hoeken valt het lichaam van Edens op de scène uiteen in twee schaduwen. Die keuze doet denken aan de Engelse première van het stuk, waarbij designer Jeremy Herbert opteerde voor het gebruik van een grote spiegel die 45° gekanteld was achter de acteurs, waardoor de toeschouwers hen ‘op twee fronten’ konden waarnemen.² Slechts op één moment vallen de schaduwen bij Provily samen; als zij het heeft over de eenheid die zij ervaart op het ochtendlijke uur 4u48, tekent zich maar één lichaamsschaduw af.

Af en toe, om 4u48, doen die momenten van helderheid zich voor. Op dit vroeg-ochtendlijke uur – het tijdstip waarrond Jan Fabre zijn ‘Uur Blauw’ situeert – komt de helderheid op bezoek, tot een uur of zes. Dan lijkt het schizofrene subject zichzelf volledig terug te vinden. In tegenstelling tot andere tijdstippen, waarop “I cannot touch my essential self”, voelt de persona zich hier met zichzelf samenvallen: “for one hour and twelve minutes I am in my right mind.” (229). Na 4u48 treedt de absolute, waanzinnige waarheid naar voren waarin alle gedachten zich verenigen, een epifanie die, ver verheven boven al het vormelijke, evenwel niet onder woorden valt te brengen. “After 4.48 I shall not speak again” (213).

Met de zinsnede ‘please open the curtains’ (245) eindigt het stuk, en gaat een wereld open achter het gordijn, waar lichaam en geest mekaar ontmoeten en de schizofrenie wordt opgeheven, tot het punt voorbij het zeggbare. Tot het punt voorbij de schemerzone van psychose en waanzin. De rest is stilte. Een dreunende stilte. Een kolkende stilte. Een stilte in lichterlaaie. *And if you won’t come back to me / Then make them bring the curtain down*, horen we in gedachten Elvis verder zingen.

Noten

- ¹ Voor een uitvoerige bespreking van deze voorstelling uit 2002-2003, zie mijn "4.48 *Psychosis* van Sarah Kane door Claude Régy. Over de onvoorstelbaarheid van de voorstelling van het niets" in *Documenta 21* (2003), 3, 200-213.
- ² Zie Graham Saunders, 'Love me or kill me'. *Sarah Kane and the theatre of extremes*, Manchester: MUP, 2002, 115-6.

4.48 *Psychose* door ZTHollandia in een regie van Olivier Provily met Nanette Edens. Première, 24 maart 2005 Den Bosch.